

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Türkiye’de Tasarrufları Belirleyen Faktörlerin Ampirik Analizi Empirical Analysis of Factors Determining Savings in Türkiye*

İbrahim Cüneyd ÖNDER

Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

iconderr@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-1628-4197

Seyhan TAŞ

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

seyhantas1@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-9671-4838

Öz: Tasarruflar, ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesinde kritik bir finansman kaynağı olarak işlev görmek ve ekonomik istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bir ekonomi içerisinde, tasarruflar yatırımlara dönüştürülerek ülkenin ekonomik büyümesine katkıda bulunmaktadır. Buna karşın, tasarruf oranları düşük olan ülkelerde, yatırım seviyeleri görece daha az olmakta ve bu durum, bireylerin refah düzeylerinin düşük kalmasına yol açmaktadır. Yüksek tasarruf oranlarına sahip ekonomilerde, sermaye birikimi ve yatırımın teşvik edilmesi yoluyla ekonomik büyüme ve genel refah seviyesinin artırılması mümkün olabilmektedir. Öte yandan, düşük tasarruf oranlarına sahip ekonomilerde, yetersiz yatırım ve finansal kaynak kısıtlılığı nedeniyle ekonomik büyüme potansiyeli sınırlı kalmakta ve bu durum genel refah üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu bağlamda, tasarrufların ekonomik büyüme ve refah üzerindeki etkilerini anlamak, politika yapıcılar için hayati önem taşımaktadır. Bu çalışmada, tasarruf kavramının hem teorik hem de ampirik literatür boyutları detaylı bir şekilde incelenmiş, ardından Türkiye ekonomisi için ampirik olarak test edilmiştir. 1980-2019 yıllarını kapsayan döneme ait Türkiye'nin yıllık ekonomik verileri, tasarruf oranları, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH), enflasyon oranları, finansal gelişme indeksi ve reel faiz oranları gibi değişkenler açısından analiz edilmiştir. Bu analiz, GSYH ve finansal gelişme değişkenlerinin tasarruflar üzerinde pozitif etkilere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Diğer taraftan, enflasyon oranları ve reel faiz oranı gibi değişkenlerin tasarruflar üzerinde negatif etkileri olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasarruf, ekonomik büyüme, finansal gelişme.

Abstract: Savings function as a critical source of financing in the realisation of economic growth and development and play an important role in ensuring economic stability. Within an economy, savings are transformed into investments and contribute to the economic growth of the country. On the other hand, in countries with low savings rates, investment levels are relatively lower and this situation leads to low welfare levels of individuals. In economies with high savings rates, economic growth and general welfare level can be increased by encouraging capital accumulation and investment. On the other hand, in economies with low savings rates, economic growth potential remains limited due to inadequate investment and financial resource constraints, and this situation has negative effects on general welfare. In this context, understanding the effects of savings on economic growth and welfare is of vital importance for policy makers. In this study, both the theoretical and empirical literature dimensions of the savings concept are analysed in detail and then empirically tested for the Turkish economy. Annual economic data of Turkey for the period covering 1980-2019

* Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Geliş Tarihi:29.02.2024

Kabul Tarihi:16.11.2024

Yayın Tarihi:31.12.2024

Atıf: Önder, İ.C. & Taş, S. (2024). Türkiye’de tasarrufları belirleyen faktörlerin ampirik analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 1662-1677. Doi: 10.33437/ksusbid.1445371

are analysed in terms of variables such as saving rates, gross domestic product (GDP), inflation rates, financial development index and real interest rates. This analysis reveals that GDP and financial development variables have positive effects on savings. On the other hand, variables such as inflation rates and real interest rates have negative effects on savings.

Keywords: Savings, economic growth, financial development.

GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik büyüme performanslarını başarıyla sürdürebilmeleri ve vatandaşlarının refah düzeylerini artırabilmeleri için, yatırımların sürdürülebilir olması kritik bir öneme sahiptir. Bu yatırımların gerçekleştirilmesinde temel bir kaynak olarak tasarruflar öne çıkmaktadır. Tasarruf, harcanmayan ve dolayısıyla tüketilmeyen gelirin bir bölümü olarak tanımlanabilir.

Tasarruf kapasiteleri yetersiz olan ülkeler, yatırım faaliyetlerini sürdürebilmek için kredi kuruluşlarından ya da uluslararası piyasalardan borç almak zorunda kalabilirler. Bu eğilim, söz konusu ülkelerin ekonomik kırılganlıklarını artırıcı bir faktör olarak değerlendirilebilir. Borç alınan bu kaynakların, özgün amaçlarının dışında kullanılması ya da küresel çapta meydana gelebilecek ekonomik krizler sebebiyle bu borçların geri ödemelerinde zorluklar yaşanması durumunda ortaya çıkabilecek ekonomik problemler, ilgili ülkenin kredi notunu ve diğer uluslararası aktörler nezdindeki itibarını olumsuz etkileyebilir. Yeniden bir ekonomik krizle karşılaşıldığında, bu durum kaynak temininde güçlükler yaratabilir. Bu türden problemlerin önlenmesi için, ülkeler tasarruf oranlarını artırarak gelecekteki olası ekonomik krizlerden en az şekilde etkilenmelerini sağlayabilirler.

Ekonomik krizler, bireylerin ve ulusal ekonomileri yöneten otoritelerin tasarruf politikalarına dair farkındalıklarını artırmakta ve bu yönde harekete geçmelerini zorunlu kılmaktadır. Hükümetler, yeni yatırımların teşvik edilmesi, üretim kapasitesinin genişletilmesi, istihdam olanaklarının yaratılması, ekonomik büyümenin ve istikrarın sağlanması gibi amaçlarla tasarrufların artırılmasına büyük önem vermektedirler. Tasarruf oranlarının yükselmesi, finansal sistemin genişlemesine ve derinleşmesine katkıda bulunurken, ekonomik kaynak ihtiyacının karşılanmasına olanak tanımaktadır. Öte yandan, bir ülkedeki tasarruf düzeyini etkileyen makroekonomik faktörler ve finansal sistemin yapısı oldukça önemlidir. Finansal sistemde uygulanan reel faiz oranları, sistemin kapsamı ve sisteme olan güven, tasarrufların bankalar gibi finansal sistemin temel aktörlerine yönelişinde kritik bir rol oynamaktadır. Bankalar, üstlendikleri finansal aracılık rolü aracılığıyla, ülkedeki tasarrufları etkin bir şekilde yönlendirerek, gelir dağılımı, ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, tasarrufun teorik temellerini inceledikten sonra Türkiye özelinde tasarruf davranışlarını etkileyen unsurları tespit etmektir. İncelenen dönemde, Türkiye’de tasarrufların artırılması ve daha etkin bir şekilde kullanılabilmesi için gerekli stratejilerin ve politikaların neler olabileceğine dair analitik sonuçlar elde etmek hedeflenmektedir. Ayrıca, bu çalışma, tasarruf birikimi ile finansal sistemin arasındaki ilişkinin kritik önemine odaklanarak, bu bağlamdaki dinamikleri detaylı bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır. Çalışma sırasıyla giriş bölümü, kavramsal ve teorik tartışmalar, literatür özeti, ampirik analiz ve sonuç bölümünden oluşmaktadır.

KAVRAMSAL VE TEORİK TARTIŞMALAR

İktisadî sistem içerisinde, tasarruf kavramının ekonomik gelişme ile birlikte değişken düşünceler doğurduğu belirtilmektedir. Tasarruf, genel olarak harcanabilir gelir ile tüketim arasındaki fark olarak tanımlanır). Ayrıca, gelecekte tüketim için kullanılacak mevcut dönem kaynakları olarak da ifade edilir Kişisel tasarruf, kişisel gelirlerden, harcamalar ve vergiler düşüldükten sonra kalan kısımdır (Gale ve Sabelhaus, 1999: 4; Finlay ve Pierce, 2014: 6; Reinsdorf, 2007: 7). Ayrıca tasarruf, reel finansal varlıkların birikimi şeklinde tanımlanmakta olup, bu varlıklar arasında arazi, konut, ticari makineler, devlet tahvilleri, banka mevduatları gibi unsurlar yer almaktadır (Wilson, 2014: 2-3). Gersovitz’e göre, tasarruf gelecekteki tüketim için şimdiki tüketimden yapılan fedakârlık olarak adlandırılır ve

$$S = Y - C \quad (1)$$

formülüyle ifade edilir (Gersovitz, 1988: 382). Peterson, tasarrufların yatırımlarla doğrudan ilişkili olduğunu ve ekonomide tasarruf-yatırım denklemini oluşturduğunu belirtir (Peterson, 1967: 138). Ekonomik birimlerin tasarruf oranı, tasarruf miktarının gelire oranı olarak hesaplanır. Literatürde tasarruf, GSYH, GSMH, kişisel gelir, harcanabilir gelir gibi çeşitli kavramlar üzerinden hesaplanabilir ve bu hesaplamalar birbirine eşit sonuçlar verir. Tasarruf fonksiyonu,

$$S = f(Yd) \quad (2)$$

şeklinde ifade edilir, burada S tasarruf, Yd harcanabilir gelir ve C tüketimi temsil eder (Orhan ve Erdoğan, 2008: 276).

Klasik İktisatçılarda Tasarrufla İlgili Görüşler

Klasik makro iktisat okulu, 1776'da Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" eserinin yayımlanmasıyla şekillenen bir ekonomi düşünce sistemidir. Smith bu eserde, "görünmez el" teoremini öne sürmüş, bu teoreme göre piyasaların tam rekabet koşulları altında kendi kendine düzenleneceğini ve bu sayede üretim ve gelir seviyelerinin maksimuma ulaşacağını ifade etmiştir (Bocutoğlu, 2012: 6). Ayrıca, Smith ve diğer klasik iktisatçılar tasarrufun ekonomik büyüme ve sermaye birikimi üzerindeki etkisini vurgulamışlardır. Smith, tasarrufun bireylerin yaşam koşullarını iyileştirecek ve servetlerini artıracak bir mekanizma olduğunu savunmuş David Ricardo ise tasarrufun faiz oranlarına bağlı olarak sermaye birikimini etkilediğini belirtmiştir (King, 2013: 110; Smith, 1997: 277).

Thomas Robert Malthus, tasarrufu sermayenin sürdürülebilirliği açısından kritik bir faktör olarak görmüş, planlı tasarrufların yatırımları aşabileceğini ve bu durumun ekonomik dengesizliklere yol açabileceğini ifade etmiştir. John Baptiste Say ise, tasarrufların gelecekteki tüketim için ayrılan kaynaklar olduğunu ve bu kaynakların tekrar harcama akımına yönlendirileceğini, böylece tüketimi azaltmayacağını belirtmiştir Genel olarak klasik iktisatçılar, tasarrufun sermaye birikimini artırma potansiyeline sahip olduğunu ve sermayenin yanlış kullanımının sermayeyi azaltacağı görüşünde birleşmişlerdir (Niehans, 1990: 68). Bu iktisatçıların tasarrufa dair görüşleri, ekonomik teorinin gelişiminde önemli bir yer tutmakta ve günümüz ekonomik politikalarının temelini oluşturmaktadır.

Keynescilerin Tasarrufla İlgili Görüşleri

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran, klasik iktisat teorisinin Say Yasası gibi temel prensiplerini sorgulatmış ve bu okulun popülerliğinin azalmasına yol açmıştır. Bu dönemde yaşanan ekonomik çalkantılar, devlet müdahalesi ve eksik rekabet piyasalarını temel alan Keynesyen Makro İktisat okulunun ortaya çıkışına neden olmuştur. Bu yaklaşımın öncüsü John Maynard Keynes, 1936'da "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı eserinde Klasik iktisat teorisinin temel ilkelerine karşı çıkmış ve ekonominin arz yerine talep tarafından yönlendirildiğini savunmuştur (Bocutoğlu, 2012: 7-9). Keynes, tasarrufu harcanabilir gelirden yapılan tüketim harcamalarının çıkarılmasıyla elde edilen gelir fazlası olarak tanımlamış ve tasarruf miktarının kişisel gelir düzeyiyle ilişkili olduğunu belirtmiştir. Keynes'e göre, tasarruf faiz oranının değil, gelirin bir fonksiyonudur (Aka, 2019: 13).

Keynesyen iktisat okulunun öne çıkan diğer iktisatçılarından Samuelson, tasarrufu safi reel gelir ile tüketim arasındaki fark olarak tanımlamış ve insanların gelecekteki tüketim için mevcut tüketimden fedakarlık yaparak tasarruf ettiklerini ifade etmiştir (Samuelson, 1980: 196). Franco Modigliani ise, bireylerin yaşam boyu tüketim planlarına bağlı olarak tasarruf eğilimlerinin değiştiğini, özellikle emeklilik dönemlerinde yaşam standartlarını korumak için tasarrufa yöneldiklerini belirtmiştir (Ando ve Modigliani, 1963: 55-84).

James Tobin, para birikiminin servet artışı için önemli bir araç olduğunu ve paranın ekonomik dengede belirleyici bir rol oynadığını savunmuştur (Tobin, 1965: 671). Keynesyen ekonomistler, genel olarak gelir ile tasarruf arasında doğru orantı olduğunu ve gelir düzeyi arttıkça tasarruf oranının da artacağını vurgulamışlardır (Ayers ve Collinge, 2005: 198-200). Bu bakış açısı, Klasik iktisat okulunun sermaye ve tasarrufun faiz oranlarına bağlı olduğu düşüncesinden ayrılarak, tasarruf ve yatırımın gelir düzeyiyle ilişkili olduğunu belirtmektedir.

Monetaristlerin Tasarruflarla İlgili Görüşleri

20. yüzyılın ikinci yarısında, Monetarist İktisat Okulu, ekonomik düşüncede önemli bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Monetarizm terimi, 1968'de İsviçreli ekonomist Karl Brunner tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Brunner, 1968: 9-24). 1970'li yıllara kadar Keynesyen görüşler hakimken, dönemin stagflasyon sorunlarının çözümünde yetersiz kalması, yeni bir teori arayışını doğurmuştur. Bu bağlamda, Milton Friedman tarafından geliştirilen Monetarist yaklaşım, Keynesyen ekonominin maliye politikaları odaklı yaklaşımının aksine para politikalarına odaklanmıştır. Monetaristler, tasarruf kararlarını para talebi bağlamında ele almışlar ve tasarrufların tutulmasının getiri ve maliyetlerini dikkate alarak bireylerin ve kurumların tasarruf düzeylerini belirlediğini savunmuşlardır (Aka, 2019: 15).

Monetarist ekonomistler, ekonomide doğal işsizlik oranının %4-6 aralığında olduğunu ve bu oran dışında isteyen herkesin iş bulabileceğini belirtmişlerdir. Devlet müdahalesine karşı çıkan bu görüş, piyasaların kısa dönemde sorunlar yaşasa da, fiyat ve ücret esnekliği sayesinde uzun dönemde kendiliğinden dengelenebileceğini öne sürmüştür (Bocutoğlu, 2012: 11).

Milton Friedman ise, bireylerin geleceğe dair belirli planları olduğunu ve gelirlerini bu planlara göre kullanarak tasarruf kararları aldıklarını belirtmiştir. Bu bakış açısına göre, tasarruf, mevcut anda alınan bir tedbirdir (Douglas ve Isherwood, 1999: 65). Knut Wicksell, piyasada para miktarının değişiminin kısa dönem faiz oranlarını ve dolayısıyla tasarruf ve yatırım düzeylerini etkileyeceğini vurgulamış, tasarrufların yatırıma dönüşümünde faiz oranının kritik bir etken olduğunu ifade etmiştir (Wicksell, 1936:212).

Bu çerçevede, Monetarist İktisat Okulu, ekonomide para arzı ve talebinin önemini vurgulayarak, Keynesyen yaklaşımla karşıtlık oluşturmuş ve ekonomi politikalarında yeni bir dönemin başlamasına zemin hazırlamıştır.

Tasarrufla İlgili Diğer Görüşler

Yeni Klasik veya Neo-Klasik iktisatçılar, tasarruf konusunda da kendi görüşlerini geliştirmişlerdir. Bu ekonomistlerden Alfred Marshall, tasarrufun sermaye arzını nasıl etkilediğini ve faiz oranlarının tasarruf arz ve talebini nasıl dengelediğini açıklamıştır (Kazgan, 2016: 141-142). Marshall'a göre, tasarruf özellikle aileler için kritik bir öneme sahiptir. O, erkek bireylerin evlendikten sonra ailelerinin refahını ve sosyal statülerini artırmak için tasarruf yapmaları gerektiğini savunmuştur. Bu tasarrufun, emeklilik döneminde ekonomik güvence sağlamak ve ailenin refahını korumak için önemli olduğunu belirtmiştir (Marshall, 1949: 227-228).

Arz-yönlü iktisatçılar, tasarruf kararlarını etkileyen faktörler arasında vergi oranlarının büyük bir önem taşıdığını vurgulamışlardır. Bu görüşe göre, vergilendirme, çalışma motivasyonunu azaltabilir ve dolayısıyla tasarrufları olumsuz etkileyebilir. İki kez vergilendirilen tasarruf edilen gelir ile sadece bir kez vergilendirilen tüketilen gelir arasındaki bu fark, tasarruf oranlarını düşürebilir. Ayrıca, verimli yatırımların vergilendirilmesi ve verimsiz yatırımların vergilendirilmemesi, tasarrufların yatırıma dönüşümünü olumsuz yönde etkileyebilir. Yüksek vergilendirmelerin tasarruf ve yatırımları azalttığı savunulmuş ve bu nedenle vergi oranlarının düşürülmesinin, hem iş gücü arzını hem de tasarruf ve yatırım oranlarını artıracığı belirtilmiştir (Önder, 2023: 394, Keleher, 1991: 34).

Tasarrufları Belirleyen Faktörler

Tasarruf eğilimlerini etkileyen çeşitli faktörler üzerine yapılan geniş çaplı literatür incelemeleri, bu faktörlerin makro ve mikro düzeyde ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik yapısal özelliklere bağlı olarak toplumlarda farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgulara göre, tasarrufları belirleyen anahtar faktörler arasında ekonomik büyüme ve gelir düzeyi, dış ticaret hadleri, enflasyon oranları, demografik yapı, reel faiz oranları, servet etkisi, borçlanma kısıtları, cari açık ve finansal derinlik gibi unsurlar bulunmaktadır. Bu faktörlerin, bir toplumun tasarruf kararları ve eğilimleri üzerinde belirleyici bir rol oynadığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, tasarruf davranışlarını etkileyen

faktörlerin anlaşılması, ekonomik politika geliştirme ve uygulama süreçlerinde kritik bir öneme sahiptir.

Gelir ve Büyüme

Kişisel gelir ve ekonomik büyümenin tasarruf üzerindeki etkisi, ekonomik literatürde geniş bir şekilde incelenmiştir. Bu iki faktör, tasarruf miktarlarını önemli ölçüde etkileyen anahtar unsurlar olarak kabul edilir. Tasarruf, gelir ve tüketim arasındaki fark olarak tanımlanır ve genellikle harcanabilir gelirin bir fonksiyonu olarak görülür. Gelir artışının, tasarrufların da artmasına yol açacağı öne sürülmektedir (Edwards, 2000:23).

Mutlak gelir hipotezi, tasarrufun gelir düzeyiyle doğru orantılı olduğunu savunurken, nisbi gelir hipotezi tasarrufun, geçmiş dönemlerdeki en yüksek gelir seviyesine bağlı olduğunu öne sürer (Uzay, 2011:89). Yaşam boyu gelir hipotezine göre, tüketim ve tasarruf kararları, bireylerin yaşam boyu gelirlerine bağlıdır ve kişi başına gelirdeki artış, özel tasarrufları pozitif yönde etkiler (Ahmad vd., 2006: 61). Sürekli gelir hipotezine göre ise, gelir tasarruflar üzerinde pozitif bir etkiye sahip olup, toplam gelir sürekli ve geçici gelir olarak ayrılmaktadır. Bu hipotez, geçici gelir ile geçici tüketim arasında bir ilişki olmadığını varsayar ve bu durum kısa dönemde tasarrufların artmasına yol açar (Mankiw, 2007:535).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kişi başına düşük gelir düzeyleri tasarruf potansiyelini sınırlar. Bu ülkelerde, kişi başına gelir artışları, tasarruf oranlarının artmasına yol açabilir, ancak bu etki gelir artışı ile azalma eğilimindedir (Ogaki vd., 1996: 42). Bu bağlamda, kişisel gelir ve ekonomik büyüme, tasarruf eğilimlerinin anlaşılması ve ekonomik politikaların şekillendirilmesi için kritik faktörler olarak kabul edilmektedir.

Enflasyon

Enflasyon, tasarruf tercihlerini etkileyen önemli faktörlerden biridir. Enflasyonun yükselmesi, bireylerin ihtiyati tasarruflarını artırma eğilimine yol açabilir. Beklenmeyen enflasyon artışları, sabit getirili varlıklardaki sermaye zararlarını telafi etmek amacıyla bireylerin tasarruflarını artırmalarına sebep olabilir (Serres ve Pelgrin, 2003: 128). Ayrıca, fiyat artışlarının tüketici beklentilerinin üzerinde gerçekleşmesi, tüketimi azaltmaya ve dolayısıyla tasarrufları artırmaya yönlendirebilir (Deaton, 1977: 908).

Öte yandan, yüksek enflasyon dönemlerinde artan belirsizlik ve kriz ortamı, bireylerin finansal enstrümanlara olan güvenini azaltabilir ve tasarruflarda düşümlere yol açabilir (Grigoli ve Herman, 2014: 10). Yüksek enflasyonlu dönemlerde, geleceğe yönelik tedbir amaçlı ihtiyati tasarruflar artış göstermektedir (Hondroyannis, 2006: 558).

Tasarrufların yeterli düzeyde olması, fiyat istikrarına ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğine olumlu katkıda bulunabilir. Fiyat istikrarının sağlanması, maksimum sürdürülebilir ekonomik büyümenin temelini oluşturur (Grenspan, 2007: 389). Gelişmekte olan ülkelerde bazen yatırım için gerekli tasarrufları sağlamak amacıyla enflasyon yoluna başvurulabilir. Sürekli artan para arzı ve fiyatlar genel seviyesindeki artış, bireylerin zorunlu tasarruf yapmalarına neden olabilir (Türkmen ve Ağır, 2020: 578, Türk, 1961: 51). Bu bağlamda, enflasyonun tasarruf davranışları üzerinde çeşitli ve karmaşık etkileri olduğu anlaşılmaktadır.

Nüfus

Modigliani'nin yaşam döngüsü hipotezi, nüfusun yaş yapısının tasarruf davranışları üzerinde belirleyici olduğunu ifade eder. Buna göre, bireylerin yaşlarına bağlı olarak tasarruf eğilimleri değişiklik gösterir: gençlik ve yaşlılık dönemlerinde daha az tasarruf yapılırken, çalışma çağındaki nüfus oranı yüksek toplumlarda tasarruf oranları artmaktadır (Modigliani, 1966: 166). Yaşamın ileri dönemlerine doğru tasarruf eğilimlerinde ve yatırım portföylerinde değişiklikler yapılır ve bu değişiklikler finansal varlıkların fiyatlarını etkiler (Graham, 1987: 1509).

Demografik etkenlerin tasarruflar üzerindeki etkisi, genç ve yaşlı bağımlılık oranları ile ölçülmektedir. Bu oranlar, 15 yaş altı ve 64 yaş üstü nüfusun, 15-64 yaş arası nüfusa oranı olarak tanımlanır. Yaşlı bireylerin daha az tasarruf yapma eğilimi gösterdikleri, genç nüfusun ise ebeveynleri tarafından bakıldıkları için tasarrufları düşürdüğü belirtilir (Berube, 2000: 5). Kentleşme oranının artışı

da tasarruf oranlarını düşürücü bir etki yaratmaktadır (Bhandari ve Bhakal, 2007: 209). Bu faktörlerin yanı sıra, yaşlıların beklenmeyen giderler ve kazançlar sebebiyle tasarruf modelini değiştirebilecekleri ifade edilmiştir (Hurd, 1990: 629). Böylelikle, demografik değişkenler, tasarruf düzeylerini etkileyen önemli faktörler olarak kabul edilmektedir.

Faiz Oranları

Reel faiz oranları, tasarruf kararlarını etkileyen önemli faktörlerden biridir. Teorik olarak, reel faiz oranlarının tasarruf üzerindeki etkisi, gelir ve ikame etkilerinin zıt yönleri nedeniyle belirsizdir. Gelir etkisi, reel faiz oranlarının artmasıyla gelecekteki gelir akımlarının cari değerinin düşmesi sonucu tasarruflar üzerine negatif etki yaparken; ikame etkisi, artan reel faiz oranlarıyla cari dönemde tasarrufların getirisini artırarak tasarrufu teşvik etmektedir (Sabuncu ve Bahçeci, 2012: 107).

Gelişmekte olan ekonomilerde, ikame etkisinin gelir etkisine göre daha baskın olduğu ve bu nedenle reel faiz oranları ile tasarruflar arasında pozitif bir ilişki olduğu öne sürülmektedir. Neo-klasik faiz kuramına göre, cari tasarruf düzeyi reel faiz oranına bağlıdır, ancak faiz oranlarının tasarruf üzerindeki etkisi ampirik olarak güçlü bulgulara sahip değildir ve teorik olarak belirsizliğini korumaktadır (Agénor, 2004: 14; Nwackhukwu ve Ekwaikhide, 2007: 6).

Faiz oranlarının artması, tüketimin bugünkü maliyetini gelecekteki maliyetine göre artırarak tasarrufları teşvik eder. Ancak, eğer bireyler net borç veren konumdaysa, faiz oranlarındaki artış yaşam boyu geliri artırarak tüketimi teşvik eder ve bu durumda tasarruflar azalabilir. Bu nedenle, tasarrufların faiz oranındaki artışa olumlu tepki vermesi, ikame etkisinin gelir etkisinden daha güçlü olması durumunda mümkündür. İkame etkisi, tasarrufları arttırırken, gelir etkisi net borçlular için tasarrufu artırır, ancak net borç verenler için azaltır. Bu durum, reel faiz oranlarının tasarruf davranışları üzerinde karmaşık ve çeşitli etkilere sahip olduğunu göstermektedir (Athukorala ve Sen, 2004: 494; Sachs ve Larrain, 1993: 51).

Dış Ticaret Haddi

Dış ticaret haddi, ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranı olarak tanımlanır ve bu oranın iyileşmesi, yurtdışından yurtiçine olan gelir akışını artırır. Bu artış, yurtiçinde yaşayan bireylerin gelirlerini de artırarak, sürekli gelir hipotezine göre, gelir artışının büyük bir kısmının tasarrufa ayrılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, dış ticaret haddindeki iyileşmelerin gelir ve tasarrufları artırması beklenir (Aksoy, 2016: 13).

Ticaret hadleri de özel tasarrufları etkileyen bir başka değişkendir. Harberger-Laursen-Metzler etkisi çerçevesince ele alındığında, ticaret hadlerindeki bir iyileşme, tasarruflarda artışa ve ticaret dengesinin iyileşmesine neden olabilir. Bununla birlikte, ticaret hadlerindeki değişimin geçici veya sürekli oluşu, özel tasarruf üzerindeki etkiler açısından önem taşımaktadır. Geçici bir iyileşme, gelirden geçici bir değişikliğe yol açarak tüketim yerine tasarruf yapılmasını teşvik ederken, sürekli şokların etkisi daha belirsizdir (Masson vd., 1998: 487; Obstfeld, 1982: 269). Bu durum, ticaret hadlerindeki değişikliklerin tasarruf kararları üzerinde çeşitli ve karmaşık etkilere sahip olduğunu göstermektedir.

Cari İşlemler Dengesi

Cari açık, bir ülkenin ihracat ve ithalat arasındaki fark olarak tanımlanır ve tasarruf oranları ile yakından ilişkilidir. Düşük tasarruf seviyeleri, bir ülkenin yatırım ve büyümeyi finanse edememesine ve bu durumun yurtdışı finansmanına olan ihtiyacı artırmasına yol açar. Bu bağlamda, tasarruf oranları ile cari açık arasında bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir (Herman ve Hebbel, 2016: 10). Cari işlemler dengesi, ekonomik istikrar açısından önemlidir ve literatüre göre GSYH'ya oranı %5 ve üzeri olduğunda ekonomi risk altında kabul edilir. Cari işlemler dengesinin GSYH'ya oranının %5'e yaklaşması, gelir büyümesinde yavaşlama ve reel döviz kurunda aşınmaya yol açabilir (Peker, 2009: 165).

Ticaret hadlerindeki değişimler, özellikle küçük ve gelişmekte olan dışa açık ekonomilerin tüketim ve tasarrufları üzerinde anlamlı etkilere sahip olabilir. Ticaret hadleri şoklarının net etkisi teorik olarak belirsizdir. Harberger-Laursen-Metzler Etkisi'ne göre, yurtiçinde üretilen malların fiyatının yabancı mallara göre azalması reel geliri ve dolayısıyla tasarrufları azaltabilir (Özcan vd., 2018: 62). Ancak rasyonel davranış biçimi varsayımı altında, gelirdeki beklenmeyen değişim ve oynaklıkların

da tasarruflar üzerinde etkisi olabilir. Ticaret hadlerindeki bozulmanın sürekli veya geçici olması, tasarruflar üzerindeki etkiyi belirler (Athukorala ve Sen, 2004: 495; Jongwanich, 2010: 965). Sürekli bir bozulma bekleniyorsa, hem cari hem beklenen gelir etkilenebilir ve tasarruflar değişmeyebilir. Geçici bir bozulma bekleniyorsa, bireyler reel tüketim harcamalarını sabit tutmak için tasarruflarını azaltabilirler. Bu nedenle, cari açık ve ticaret hadleri, tasarruf davranışları üzerinde karmaşık ve çok yönlü etkilere sahip faktörler olarak değerlendirilmektedir.

Borçlanma Kısıtı

Borçlanma kısıtı teorisi, bireylerin tüketim kararlarını, zenginlik durumlarından ziyade borç seviyeleri ve cari gelirlerine göre aldığını belirtir. Bu teoriye göre, iç ve dış borçlanma araçları, bireylerin ve ekonomilerin tasarruf davranışlarını etkiler. İç borçlanma araçları cari gelir, para ve kredi akışlarını içerirken; dış borçlanma araçları yabancı tasarruf ve cari bütçe açığını kapsar (Hayashi, 1981: 11).

Borçlanma kısıtlamaları, tüketici davranışlarını ve dolayısıyla tasarruf eğilimlerini etkileyebilir. Örneğin, bir tüketici gezi masrafı için borçlanma yerine tasarruf yapmayı tercih ederse, bu durum pozitif tasarrufa yol açar. Borçlanma kısıtları sıkı olduğunda, bireylerin krediye erişimi azalır ve bu durum, tasarruf yapmalarını teşvik eder. Sıkı borçlanma kısıtlamaları, tüketicilerin krediye daha az erişebilmesine ve tasarruf oranlarının artmasına neden olur. Riskten kaçınan tüketiciler gelecekteki olası sıkı kısıtlamaları öngörerek tasarrufa yönelirler (Herman ve Hebbel, 2016: 10; Gersovitz, 1988: 392; Schechtma, 1976: 218-241).

Bağlayıcı bir borçlanma kısıtı varsa, mevcut tüketimin marjinal faydası gelecekteki tüketimin beklenen faydasından ağır basar ve haneler mevcut tüketimlerini artırmak ister ama yapamazlar (Zeldes, 1989: 337). Borçlanma kısıtlamalarının azaltılması durumunda ise, mevcut tüketim artacak ve ulusal tasarruflar azalma eğilimi gösterecektir (Gersovitz, 2000: 381: 424). Bu durum, borçlanma kısıtlamalarının tüketim ve tasarruf kararları üzerinde önemli etkileri olduğunu ve bu kısıtlamaların ekonomik politika araçları olarak kullanılmasının mümkün etkilerini göstermektedir.

Finansal Derinlik

Finansal derinlik, finansal araçların çeşitliliği ve bu araçların ekonomide yaygınlaşması olarak tanımlanır. Bu çeşitlilik, tasarrufların yatırıma dönüştürülmesini kolaylaştırır ve finansal piyasalardan sağlanan fon kaynaklarının reel sektöre aktarılmasıyla ekonomik büyümeyi destekler. Finansal derinliğin ölçümünde kullanılan temel göstergeler arasında M1 (dar para arzı) ve M2 (geniş tanımlı para arzı) bulunmakta olup, bu oranlar ekonominin parasallaşma derecesini ve hane halklarının bankacılık sistemini kullanma düzeyini göstermektedir (Önder, 2022: 44; Öztürk ve Sak, 1996: 17-18).

Finansal sistemin derinliği, bireylerin tasarruf tercihleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Derin bir finansal sistem, tasarruf araçlarına daha kolay erişimi ve çeşitliliği sağlayarak bireylerin daha fazla tasarruf yapmalarını teşvik eder (Edwards, 2000: 39). Ayrıca, finansal piyasaların serbestleşmesi ve derinleşmesi, tasarruf sahipleri ile yatırımcılar arasında daha etkin bir finansal aracılık faaliyeti sağlayarak tasarrufları artırabilir ve sermaye birikimi üzerindeki engelleri azaltabilir (Mckinnon, 1973: 8). Sermayenin verimliliği düşük bölgelerden yüksek olan bölgelere transferi, hızlı büyüme rakamlarının elde edilmesine imkan tanır (Balassa, 1989: 22).

Derin ve iyi düzenlenmiş finansal piyasalar, tasarruf araçlarının çeşitlendirilmesini sağlar ve yerli tasarruf sahiplerinin dünya çapında sermaye araçlarını kullanmalarına olanak tanır. Finansal sistemin sunduğu araçlar, banka kredi stokları ve geniş para varlıkları dahil, tasarrufların artmasına katkıda bulunabilir. Bununla birlikte, finansal derinliğin tasarruflar üzerindeki etkisi, tüketicilerin servetiyle doğrudan ilişkili olduğundan belirsizlik taşımaktadır (Herman ve Hebbel, 2016: 10). Bu faktörler, finansal derinliğin, tasarruf davranışları üzerinde çeşitli ve karmaşık etkilere sahip olduğunu göstermektedir (Kar vd., 2011: 687).

Gelir Dağılımı

Tasarruf kararlarını etkileyen önemli faktörlerden biride gelir dağılımıdır. Genel olarak, gelir seviyesi yüksek olan bireyler, düşük gelirli bireylere kıyasla daha yüksek oranda tasarruf yapma eğilimindedirler. Gelir dağılımındaki en üst dilimde yer alan yüzde 20'lik kesim, genellikle en yüksek

tasarruf oranlarına sahiptir ve gelir düzeyi azaldıkça tasarruf oranlarının da azaldığı gözlemlenir (Dyner ve Skinner, 2000: 400).

Gelir dağılımının eşitliğini ölçmede kullanılan gini katsayısı, 0 ile 1 arasında değer alır. Katsayının 1'e yakın olması, gelir dağılımının adaletsiz olduğunu, sıfıra yakın olması ise daha adil bir dağılımı gösterir (Aka, 2019: 196). Sürekli gelir hipotezi, bireylerin elde ettiği gelirin yanı sıra gelirin türünün de tasarruflar üzerinde etkili olabileceğini belirtir ve gelir dağılımındaki değişimlerin tasarruflar üzerinde etkili olabileceğini öne sürer (Uzay, 2011: 89-90).

Gelir dağılımının tasarruflar üzerindeki etkisi, fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımları aracılığıyla incelenebilir. Ayrıca, gelirin fonksiyonel dağılımı ve tasarruf (ve büyüme) ilişkisi, neoklasik ve neokeynesyen büyüme modellerinin odak noktasında yer alır (Schmidt-Hebbel ve Serven, 2000:419). Bu çerçevede, gelir dağılımı, tasarruf davranışları üzerinde önemli ve karmaşık etkilere sahip bir faktör olarak kabul edilmektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Türkiye'deki tasarruf davranışlarına ilişkin yapılan çeşitli akademik çalışmalar ve bu çalışmalardan elde edilen bulgular aşağıda detaylandırılmıştır:

Özcan vd. (2003), 1968-1994 dönemini inceleyen çalışmalarında tasarruf, gelir düzeyi, enflasyon, finansal derinlik ve dış ticaret haddi gibi değişkenleri ele almışlardır. Zaman serisi analizi, gelir düzeyi, enflasyon, finansal derinlik ve dış ticaret haddi ile tasarruflar arasında istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu ilişkiler olduğunu göstermiştir.

Çağlayan (2006), 1970-2004 yılları arasındaki dönemi ele almış ve yurtiçi tasarruflar, büyüme oranı, enflasyon oranı ve reel faiz oranı gibi değişkenler üzerinden bir zaman serisi analizi gerçekleştirmiştir. Araştırmanın sonuçları, kısa dönemde ekonomik büyüme oranının yurtiçi tasarrufları pozitif yönde etkilediğini; uzun dönemde ise büyüme oranı ve reel faiz oranının yurtiçi tasarruflar üzerinde pozitif etkileri olduğunu, enflasyon oranının ise negatif bir etkiye sahip olduğunu belirlemiştir.

Ekinci ve Gül (2007) tarafından yürütülen çalışma, 1960-2004 dönemini kapsayarak yurtiçi tasarruf oranı ve ekonomik büyüme oranı gibi değişkenler üzerinden yapılan bir zaman serisi analizini içermektedir. Bu analiz, ekonomik büyümenin yurtiçi tasarrufların belirleyicisi olduğunu göstermiştir.

Düzgün (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışma, 1987-2007 yılları arasında kapsamakta olup, özel tasarruf, kamu tasarruf oranı, para arzı, faiz oranı, enflasyon oranı ve dış tasarruf oranı gibi değişkenlerin analizini içermektedir. Zaman serisi metodolojisi kullanılarak yapılan bu analiz, kamu tasarrufu, para arzı, faiz oranı ve enflasyon oranının özel tasarruflar üzerinde negatif etkilere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşın, dış tasarrufların özel tasarruflar üzerinde pozitif bir etki yarattığı tespit edilmiştir.

Özcan ve Günay (2012) tarafından 1975-2008 dönemini kapsayan çalışmada, özel tasarruf oranı, kamu tasarruf oranı, para arzı, nominal ihracat/nominal ithalat ve tasarruf mevduatı faiz oranı gibi değişkenler zaman serisi analizi ile incelenmiştir. Bu çalışma, özel tasarrufları etkileyen kritik faktörler arasında ataletin önemli bir rol oynadığını, kamu tasarrufları, ekonomik büyüme, finansal derinlik, dış ticaret açığı, enflasyon oranı, genç ve yaşlı bağımlılık oranları ile şehirleşme oranının özel tasarrufları azalttığını; finansal gelişme, reel faiz oranları ve eğitimli nüfus oranının ise özel tasarrufları artırdığını ortaya koymuştur.

Uygur (2012), 1987-2006 dönemini ele alarak, özel tasarruf, GSMH, büyüme oranı, reel efektif döviz kuru endeksi, nominal toplam kredi stoku ve nominal yıllık kamu yatırımı değeri gibi değişkenleri zaman serisi metodolojisi ile incelemiştir. Çalışma, kamu tasarruflarının, reel döviz kuru ve ekonomik büyümenin özel tasarruflar üzerinde anlamlı etkilere sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Değirmen ve Şengönül (2012), 1990-2007 dönemine odaklanan çalışmalarında, GSYH, net özel tasarruf oranı, enflasyon oranı, kamu yatırım harcama oranı ve net vergi oranı gibi değişkenleri ele almışlardır. Zaman serisi analizi sonuçları, enflasyon oranının kısa dönemde net özel tasarruf oranı

üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu, ancak uzun dönemde pozitif bir etkiye dönüştüğünü göstermiştir.

Özlele ve Karakurt (2015), 1980-2011 dönemini inceleyerek kamu tasarrufları, bankaların özel sektöre açtıkları kredilerin GSYH'ye oranı, tasarruf mevduatı faiz oranı, enflasyon, kişi başı milli gelir, büyüme oranı, para arzındaki artış, nüfus bağımlılık oranı ve kadın işgücüne katılım oranı gibi değişkenler üzerinden bir zaman serisi analizi yapmışlardır. Araştırma, kamu tasarrufu ve bağımlılık oranındaki artışın özel tasarrufları negatif yönde etkilediğini; buna karşın, faiz ve enflasyon oranlarındaki artışın özel tasarrufları pozitif yönde etkilediğini bulmuştur. Ayrıca, kişi başına milli gelir ve ekonomik büyüme oranının özel tasarruflar üzerinde belirgin bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Barış ve Uzay (2015), 1960-2012 dönemine yönelik çalışmalarında yurtiçi tasarruf oranı, GSYH, enflasyon oranı, reel faiz oranı ve dış ticaret açığı gibi değişkenleri analiz etmişlerdir. Zaman serisi analizi sonuçları, ekonomik büyüme ve dış ticaret açığının yurtiçi tasarrufları belirleyen önemli değişkenler olduğunu ortaya koymuştur.

Uçgun (2017), 2000-2014 yıllarını kapsayan bir dönemi incelemiştir ve çalışmasında kamu harcamaları, hanehalkı tüketim harcamaları, gayri safi yurtiçi hasıla, dış ticaret açığı ve yurtiçi tasarruflar gibi değişkenleri analiz etmiştir. Elde edilen bulgular, dış ticaret açığının artışının tasarrufları kısmen pozitif yönde etkilediğini; ancak, kamu harcamaları ve hanehalkı tüketim harcamalarının artışının tasarrufları negatif yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Çolak ve Öztürkler (2018), 1990-2017 dönemine yönelik bir çalışma gerçekleştirmiş ve bu çalışmada hanenin aylık tasarruf miktarı, hanenin aylık kullanılabilir geliri, eğitim düzeyi, konut sahipliği, sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olma, sağlık sigortasına sahip olma, kır-kent ayrımı, çalışan kadın sayısı, çalışma yaşındaki fert sayısı ve emekli yaşındaki fert sayısı gibi değişkenleri incelemiştir. Araştırma, düşük gelir düzeyinin tasarrufların gelir duyarlılığını artırdığını, servetin genel olarak tasarruf eğilimi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Ancak, düşük gelirli hanehalkları için bir servet unsuru olarak konut sahipliğinin, bu gelir grubunun harcamalarında önemli bir yer tutan kira harcamalarını ortadan kaldırarak tasarrufları olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Aka ve Arıcan (2019) tarafından yürütülen araştırma, 1996-2017 dönemini kapsamaktadır ve tasarruf, kişi başı düşen GSYH, enflasyon oranı, para arzı (M2) ve genç bağımlılık oranı gibi değişkenler üzerine odaklanmıştır. Zaman serisi analizi sonucunda, GSYH ve enflasyon oranlarının tasarruf oranları üzerinde anlamlı ve pozitif etkilere sahip olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, genç bağımlılık oranları ve para arzı değişkenlerinin tasarruf oranları üzerinde anlamlı ve negatif etkileri olduğu gözlemlenmiştir.

Bu çalışmalar, Türkiye'deki tasarruf davranışlarının, makroekonomik değişkenler ve sosyoekonomik faktörlerle karmaşık bir etkileşim içinde olduğunu ve bu etkileşimlerin ekonomik politika kararlarına önemli katkılar sağlayabileceğini göstermektedir.

AMPİRİK ANALİZ

Değişkenlerin tanımlanmasından sonra değişkenler için birim kök testi yapılarak VAR analizi ve ilgili istatistiksel testlere yer verilmektedir. Daha sonra Johansen Eşbütünleşme testi yardımıyla seriler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığı araştırılarak, değişkenlerin işaretleri tartışılmaktadır.

Veri Seti

Çalışma 1980-2019 dönemini kapsayan yıllık verilerden oluşmaktadır. Veriler Dünya Bankası'nın ve IMF'in kaynaklarından temin edilmiştir. Çalışmada kurulan model için; tasarrufların GSYH'ye oranı, GSYH, enflasyon oranı, finansal gelişme indeksi ve reel faiz oranı değişkenleri kullanılmıştır. Logaritmik formları kullanılan değişkenler Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Değişkenlerin açıklanması

Simgesi	Açıklama	Dönemi	Kaynak
LSAV	Log. Tasarruf Oranı	1980-2019	World Bank-WDI
LGDP	Log. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	1980-2019	World Bank-WDI

LINF	Log. Enflasyon Oranı	1980-2019	IMF
LFIN	Log. Finansal Gelişme İndeksi	1980-2019	IMF
REEL	Reel Faiz Oranı	1980-2019	IMF

Model ve Yöntem

Türkiye’de tasarrufları belirleyen değişkenlerin belirlenmesine yönelik olarak yapılan bu çalışmada, VAR temelli Johansen Eşbütünleşme analizi uygulanmıştır. Kurulan model ile tasarrufun reel faiz oranıyla ilişkisi incelenmiştir. Tasarrufların belirleyicilerini açıklayabilmek için aşağıdaki model 1 tahmin edilmektedir.

$$LSAV = f(LGDP + KINF + LFIN + REEL) \quad (3)$$

Kurulan model için birim kök testi (Augmented Dickey Fuller) yapıldıktan sonra VAR analizi yapılarak Johansen Eşbütünleşme testi yardımıyla seriler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığı araştırılmaktadır.

Değişkenlerin tanımlanmasından sonra değişkenler için birim kök testi yapılarak VAR analizi ve ilgili istatistiksel testlere yer verilmektedir. Daha sonra Johansen Eşbütünleşme testi yardımıyla seriler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığı araştırılarak, değişkenlerin işaretleri tartışılmaktadır.

ADF Birim Kök Testi

Serilerin zaman serisi özelliklerinin ortaya konulabilmesi için öncelikle ADF (Augmented Dickey Fuller, 1981) birim kök testi yapılmaktadır. Yapılan ADF testi sonuçları Tablo 2’de sunulmaktadır.

H_0 hipotezinin seri durağan değildir (veya, seri birim kök içermektedir) şeklinde kurulduğu ADF birim kök testlerinin sabitli, sabitli ve trendli ve sabitsiz ve trendsiz modellerle tahminleri belirtilmiştir. Tüm değişkenler birinci farklarında durağan hale gelmektedirler.

Tablo 2. ADF birim kök testleri

Değişkenler	Seviye			Birinci Farklar								
	Sabitli			Sabitli	Sabitli	Sabitsiz						
		Sabitli	Trendli	Sabitsiz	Trendli	Trendsiz						
LSAV	-2.2356 [0.1970]	(0)	-2.1623 [0.4966]	(0)	0.1600 [0.6228]	(0)	-8.8441 [0.0000]	(0)	-8.8601 [0.0000]	(0)	-8.9483 [0.0000]	(0)
LGDP	-1.2639 [0.6381]	(0)	-1.9602 [0.6066]	(0)	2.8487 [0.9986]	(0)	-6.9884 [0.0000]	(0)	-6.9777 [0.0000]	(0)	-6.0639 [0.0000]	[0]
LINF	-1.1799 [0.6750]	(0)	-1.9498 [0.6121]	(0)	-0.4996 [0.4942]	(0)	-5.8688 [0.0000]	(0)	-5.8510 [0.0001]	(0)	-5.9358 [0.0000]	(0)
LFIN	-1.6394 [0.4532]	(0)	-2.3320 [0.4070]	(2)	-2.7557 [0.0072]	(0)	-4.9626 [0.0002]	(0)	-3.2475 [0.0930]	(4)	-4.6988 [0.0000]	(0)
REEL	-1.9697 [0.2987]	(0)	-2.6271 [0.2708]	(0)	-1.3776 [0.1540]	(1)	-7.9911 [0.0000]	(0)	-7.9538 [0.0000]	(0)	-8.0021 [0.0000]	(0)

() simgesi otokorelasyonsuz gecikmeyi göstermektedir. [] simgesi prob istatistiklerini göstermektedir. Prob 0.05 den büyükse h_0 kabul edilir. Seri birim kök içermektedir. (yani durağan değildir)

VAR Analizi

Birim kök testlerinde tüm serilerin birinci farklarında durağanlık gösterdiği durumlarla karşılaşıldığında, seriler arasındaki uzun vadeli ilişkileri inceleme yöntemlerinden biri Johansen Eşbütünleşme testleridir (Johansen-Juselius, 1990). Johansen eşbütünleşme analizi, model içerisinde yer alan değişkenlerin bağımlı ve bağımsız değişken olarak ayırım yapılmaksızın ele alındığı ve Vektör Otoregresif (VAR) analizine dayalı bir yaklaşımı benimsemektedir. Değişkenlerin grafiksel incelenmesi sırasında trend eğiliminin varlığı tespit edilmiş olup, bu trend eğilimi eşbütünleşme uzayına (cointegration space) dahil edilmiştir. Trendin model içerisine entegrasyonu, modele dahil edilmemiş diğer potansiyel değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin de dikkate alınmasını sağlayarak, modelin kapsamını genişletmeye yönelik bir adım olarak değerlendirilmektedir. (De Vita vd., 2006: 3455).

Tablo 3. VAR modeli uygun gecikme uzunluğu seçimi

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	21.556	N/A	3.56e-07	-0.660	-0.215	-0.506
1	116.049	151.188	6.89e-09	-4.631	-3.076*	-4.094
2	140.725	32.432	7.89e-09	-4.612	-1.293	-4.094
3	173.746	33.964	6.75e-09	-5.071	-1.293	-3.767
4	239.267	48.672*	1.29e-09*	-7.386*	-2.498	-5.699*

*Kriter tarafından seçilen uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. FPE: Final prediction error, AIC: Akaike information criterion, SC: Schwarz information criterion, HQ: Hannan-Quinn information criterion.

VAR analizi seçilen gecikme uzunluğuna oldukça duyarlı bir yöntemdir. Dolayısıyla Johansen eş bütünleşme testine geçmeden gecikme uzunluğu belirlenerek, VAR tahminlerinin yapılması gerekmektedir. Tahmin edilen VAR modellerinin analiz sonuçlarında, otokorelasyon ve değişen varyans testleri ile de değerlendirilmesi gerekmektedir. VAR modelleri, fonksiyonel form içermeyip doğrusal olduğundan, tanımlama hatası incelemesi yapılmamaktadır (Tari, 2005: 447). Uygun gecikme uzunluğu Tablo 3'te sunulmuştur.

Buna göre SC (Schwarz information criterion) kriteri bir gecikmeyi uygun gecikme uzunluğu olarak gösterirken, LR, FPE, AIC ve HQ bilgi kriterleri de dört gecikmeyi uygun gecikme uzunluğu olarak belirlemektedir. Seçilen gecikme uzunluğunun otokorelasyonlu olmaması gerekmektedir.

Tablo 4. LM otokorelasyon test sonuçları (Bir Gecikme)

Lag	LRE* stat	Prob.
1	45.27437	0.0078
2	9.609217	0.9976
3	27.65230	0.3241
4	23.51139	0.5477

Tahmin edilen VAR modelinin yapısal anlamda bir sorun içerip içermediğini tespit etmek için yapılan LM otokorelasyon test sonuçlarına göre; bir gecikme uzunluğunda otokorelasyon sorunu bulunduğu tespit edilmiş ve sonuçlar Tablo 4'de sunulmuştur.

Bir gecikmede otokorelasyon sorunu olduğundan iki gecikme uzunluğuna bakılmaktadır. Tablo 5'de iki gecikme uzunluğunda otokorelasyon probleminin olmadığı görülmektedir.

Tablo 5. LM otokorelasyon test sonuçları (İki Gecikme)

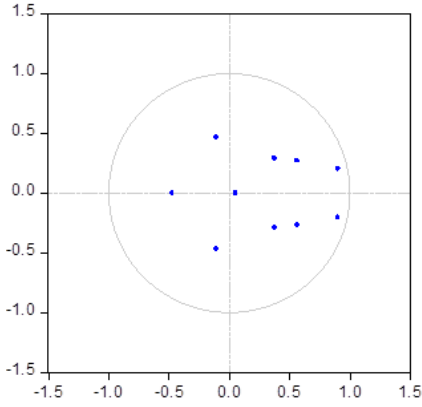
Lag	LRE* stat	Prob.
1	33.04192	0.1300
2	22.42464	0.6111
3	29.99964	0.2243
4	18.84893	0.8043

Değişen varyans test sonuçları Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. VAR değişen varyans testi

Chi-sq	df	Prob.
319.4547	330	0.6513

VAR analizi için yapılan hata terimlerinin değişen varyanslı olup olmadığına dair yapılan test sonucuna göre, değişen varyans probleminin olmadığı görülmektedir.

Şekil 1. Karakteristik polinomların ters kökleri

Şekil 1’de gösterilen AR karakteristik polinomların ters kökleri, çemberin içerisinde bulunmaktadır. Hiçbir AR kökünün birim çemberin dışında yer almaması kurulan VAR modelinin durağan olduğunu desteklemektedir.

Johansen Eş Bütünleşme Sonuçları

Johansen eş bütünleşme testinin İz ve Maksimum Özdeğer istatistiklerinin kritik değerlerden büyük olması, boş hipotezin reddedilerek alternatif hipotezin kabul edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu çerçevede ekonometrik tahminde yer alan değişkenler arasında iki eş bütünleşme vektörü (cointegration vector) bulunduğu her iki istatistik tarafından da kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle bu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki mevcut olup seriler eşbütünleşiktir. Sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Johansen eş bütünleşme test sonuçları

Ho: rank=r	Trace İstatistiği	%5 Değer	Kritik Prob.	Max. Eigen İstatistiği	%5 Değer	Kritik Prob.
r=0*	92.14040	69.81889	0.0003	34.31264	33.87687	0.0444
r<=1*	57.82776	47.85613	0.0044	29.89684	27.58434	0.0248
r<=2	27.93092	29.79707	0.0808	19.45477	21.13162	0.0844
r<=3	8.476148	15.49471	0.4160	5.940492	14.26460	0.6209
r<=4	2.535655	3.841466	0.1113	2.535655	3.841466	0.1113

Normalize edilmiş eşbütünleşme katsayı sonuçları tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8. Normalize edilmiş eşbütünleşme katsayıları

LSAV	LGDP	LINF	LFIN	REEL
1.000000	-1.220459	6.379262	-7.961626	10.49140
	(1.97465)	(1.00529)	(2.17260)	(1.58826)

$$LSAV=+1.22LGDP-6.37LINF+7.96LFIN-10.49REEL$$

Modelin tahmin sonuçlarına göre; Türkiye’de uzun dönemde kişi başına gelir (LGDP), finansal gelişme (LFIN) tasarrufları (LSAV) pozitif olarak etkilerken enflasyon (LINF), reel faiz (REEL) negatif yönde etkilemektedir. Kişi başına gelir dışındaki diğer değişkenler istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu çerçevede kişi başına gelir ve finansal gelişmenin tasarrufları artırmaya olumlu katkı sağlarken enflasyon ve reel faiz oranının artması tasarrufları olumsuz yönde etkilemektedir.

SONUÇ

Tasarruflar, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerinde kritik bir role sahiptir, özellikle yatırımlar için gerekli finansmanın sağlanmasında önemli bir işlev görür. Bu bağlamda, tasarruf ve ekonomik büyüme, ülkeler için öncelikli konulardan biridir. Türkiye özelinde tasarruf davranışlarını etkileyen faktörlerin analizi ve tasarrufların artırılması için yapılması gerekenler, bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında, literatürdeki tasarruf belirleyicileri analiz edilmiş, bu değişkenlerin tasarruflar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Tasarruf kavramı teorik ve kavramsal olarak ele alınmış, teorik yaklaşımlar irdelenmiştir. Türkiye ekonomisindeki tasarruf belirleyicilerinin yıllara göre değişimi incelenmiş ve literatürdeki sonuçlarla karşılaştırılmıştır.

Tasarrufları açıklayabilecek anahtar değişkenler olarak GSYH, enflasyon oranı, finansal gelişme indeksi ve reel faiz oranı belirlenmiştir. Johansen Eş Bütünleşme Testi ile analiz edilen bu değişkenlerin, GSYH ve finansal gelişme indeksinin tasarruflar üzerinde pozitif, enflasyon oranı ve reel faiz oranının ise negatif etkileri olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar "Mutlak Gelir Hipotezi" ile paralellik göstermektedir.

Türkiye'nin sürdürülebilir ekonomik büyümesi, cari işlemler dengesinin sağlanması ve enflasyonla mücadele için yurtiçi tasarrufların artırılması gerekliliği vurgulanmıştır. Yurtiçi tasarrufların artışı, ekonomik kırılğanlıkları azaltacak ve güçlü bir ekonomik yapının temelini oluşturacaktır.

Türkiye'deki bireysel emeklilik sisteminin geliştirilmesi, tasarruf yapan birey ve kurumlara vergi muafiyeti gibi teşviklerin sunulması, finansal okuryazarlığın artırılması ve finansal sistem dışında kalan tasarrufların sisteme dahil edilmesi, tasarrufların artışı ve ekonomik büyüme için önemli politikalar olarak değerlendirilmektedir. Bu tür politikaların uygulanması, makroekonomik göstergelerin iyileştirilmesine katkıda bulunacak ve ekonomiye daha fazla katma değer sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, M. H., Atiq, A., Alam, S., Butt, M. (2006). The impact of demography, growth, and public policy on household saving: A case study of Pakistan, *Asia-Pacific Development Journal*, 13(2), 61.
- Aka, K., Arican, E. (2019). Türkiye'de hanehalkı tasarruflarının belirleyicileri, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11(21), 163-184.
- Aksoy, F. (2016). *Tasarrufun belirleyicileri tüketici ve ticari kredilere ilişkin bulgular*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- Ando, A., Modigliani, F. (1963). The "Life Cycle" hypothesis of saving: Aggregate implications and tests, *The American Economic Review*, 53(1), 55-84.
- Ayers, R., Collinge, A. (2005). *Macroeconomics, Explore Apply*, Enhanced Edition, New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Barış, S., Uzay, N. (2015). The relationship between domestic savings and economic growth: The case of Turkey, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 46, 119-151.
- Balassa, B. (1989). Financial liberalization in developing countries, *The World Bank Policy Research Working Papers*, 22.
- Berube, G., Cote, D. (2000). Long-term determinants of the personal savings rate: Literature review and some empirical results for Canada, *Bank of Canada Working Paper*, 1-58.
- Bhandari, R., Dhakal, D., Pradhan, G., Upadhyaya, K. (2007). Determinants of private saving in South Asia, *South Asia Economic Journal*, 8(2), 209.
- Bocutoğlu, E. (2012). *Makro İktisat Teoriler ve Politikalar*, Murathan Yayınevi.
- Brunner, K. (1968). The rule of money and monetary policy, *Review of Federal Reserve Bank of St. Louis*, 50, 8-24.
- Çağlayan, E. (2006). Enflasyon, faiz oranı ve büyümenin yurtiçi tasarruflar üzerine etkileri, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(1), 423-438.
- Çolak, Ö. F. ve Öztürkler, H. (2012). Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye'de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi, *Bankacılar Dergisi*, 23(82),3-44.

- De Vita, G., Endersen, K., Hunt, C. (2006). An empirical analysis of energy demand in Namibia, *Energy Policy*, 34, 3447-3463.
- Deaton, A. (1977). Involuntary saving through unanticipated inflation, *American Economic Review*, 67(5), 908.
- Değirmen, S., Şengönül, A. (2011). *Türkiye’de net özel tasarruf-yatırım açığının belirleyicileri*, Ercan Uygur (Ed.), *Türkiye’de Tasarruflar*. Ankara: İmaj Yayınevi, 109-135.
- Douglas, M., Isherwood, B. (1999). *Tüketimin Antropolojisi*, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 11.
- Düzgün, R. (2009). Türkiye’de özel tasarrufların belirleyicileri, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32, 186.
- Dynan, K., Skinner, K., Zeldes, S. (2004). Do the rich save more?, *Journal of Political Economy*, 112(2), 400.
- Edwards, S. (1996). Why are saving rates so different across countries?: An international comparative analysis, *Journal of Development Economics*, 51(1), 5-44.
- Ekinci, A., Gül, E. (2007). Türkiye’de yurtiçi tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Uygulamalı bir analiz (1960-2004), *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, Aralık, 167-184.
- Finlay, R., Price, F. (2014). *Household saving in Australia*, Research Discussion Paper 6.
- Gale, W., Sabelhaus, J. (1999). Perspectives on the household saving rate, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1(1999), 181-244.
- Gersovitz, M. (1988). Saving and development, *In Handbook of Development Economics*, 1, 381-424.
- Graham, J. (1987). International differences in saving rates and the life-cycle hypothesis, *European Economic Review*, 31(8), 1509-1529.
- Grigoli, F., Herman, A., Schmidt-Hebbel, K. (2014). World saving, *IMF Working Paper*, 14(204).
- Hayashi, F. (1982). The effect of liquidity constraints on consumption: A cross-sectional analysis, *NBER Working Paper Series*, Working Paper No 882, 11.
- Hebbel, S., Serven, L. (2000). Does income inequality raise aggregate saving?, *Journal of Development Economics*, 61, 419.
- Hondroyannis, G. (2006). Private saving determinants in European countries: A panel cointegration approach, *The Social Science Journal*, 43(4), 558.
- Hurd, M. (1990). Research on the aged: Economic status, retirement, and consumption, *Journal of Economic Literature*, 28(2), 629.
- Jongwanich, J. (2010). The determinants of household and private savings in Thailand, *Applied Economics*, 42(8), 965.
- Kar, M., Nazlıoğlu, Ş. ve Ağır, H. (2011). Financial development and economic growth nexus in the MENA countries: Bootstrap panel granger causality analysis, *Economic modelling*, 28(1-2), 685-693.
- Kazgan, G. (2016). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 141-142.
- Keleher, R. (1991). *Arz Yönlü Vergi Politikası: Kanıtların Gözden Geçirilmesi*, Coşkun Can AKTAN (çev.), İstanbul: Vergi Sorunları Dergisi, (Mart 1991), s. 34.
- King, J. E. (2013) David Ricardo, Houndmills, *Basingstoke, Hants: Palgrave Macmillan*, 110.
- Mankiw, N. G. (2007). *Macroeconomics*, Çeviri: Ömer Faruk ÇOLAK) Efil Yayınevi.
- Marshall, A. (1949). *Principles of Economics*, New York: Mcmillan, 227-228.

- Masson, P. R., Bayoumi, T., Samiei, H. (1998). International evidence on the determinants of private saving, *World Bank Economic Review*, 12(3), 487.
- McKinnon, R. (1973). *Money and Capital in Economic Development*, The Brooking Institute, Washington DC.
- Obstfeld, M. (1982). Aggregate spending and the terms of trade: Is there a Laursen-Metzler effect?, *The Quarterly Journal of Economics*, 97(1), 251-270.
- Ogaki, M., Ostry, J. D., Reinhart, M. (1996). Saving behavior in low-and middle-income developing countries: A comparison, *IMF Staff Papers*, 43(1), 42.
- Orhan, O., Erdoğan, S. (2008). *İktisada Giriş*, Palme Yayıncılık.
- Özcan, C. C., Özmen, İ. ve Özcan, G. (2018). Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Yükselen Piyasa Ekonomileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 60-73
- Özcan, K. M., Günay, A. (2012). Türkiye’de özel tasarrufları belirleyen unsurlar, *Türkiye Ekonomi Kurumu*, 2012(109), 1-17.
- Özcan, K. M., Günay, A., Ertac, S. (2003). Determinants of private savings behaviour in Turkey, *Applied Economics*, 35(12), 1405-1416.
- Önder, F. (2022). Finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisi: Kırılgan beşli ülkeleri üzerine ampirik bir analiz, *Journal of Economics and Research*, 3(2), 36-48.
- Önder, F. (2023). Vergi Yükü ile Ekonomik Büyüme İlişkisinin Panel Ekonometrik Analizi, *Sakarya İktisat Dergisi*, 12 (3), 384-397.
- Özlale, Ü. ve Karakurt, A. (2012). Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması İçin Politika Önerileri, *Bankacılar Dergisi*, 23(83), 1-33.
- Peker, O. (2009). Türkiye’deki cari açık sürdürülebilir mi? Ekonometrik bir analiz, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 165.
- Peterson, W. (1967). *Income, Employment and Economic Growth*, New York: W. Norton Company, 138.
- Reinsdorf, M. (2007). Alternative measures of personal saving, *Survey of Current Business*, 87(2), 7.
- Samuelson, P. (1980). *Economics*, 11th ed., Mc Graw-Hill.
- Serres, A., Pelgrin, F. (2003). The decline in private saving rates in the 1990s in OECD countries: How much can be explained by non-wealth determinants?, *OECD Economic Studies*, No. 36, 128.
- Smith, A. (1997). *Ulusların Zenginliği*, (Çeviri Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı), Alan Yayıncılık.
- Tarı, R. (2005). *Ekonometri*, Alfa Yayınları.
- Tobin, J. (1965). Money and economic growth, *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 671-684.
- Türk, İ. (1961). *İktisadi Kalkınmanın Finansmanında Vergi Politikası*, Sevinç Matbaası.
- Türkmen, S. ve Ağır, H. (2020). Enflasyon ile finansal gelişme ilişkisi: yüksek ve düşük enflasyonlu ülkeler üzerine ampirik kanıtlar. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 577-592.
- Uçgun, S. (2017). *Türkiye’de ulusal tasarrufların seyri ve ekonometrik analizi (2000-2014)*, Çizgi Yayınları.
- Uygur, E. (2012). Türkiye’de tasarrufların seyri ve etkileyen bazı unsurlar, *Turkish Economic Association*, Discussion Paper No. 2012/108.

- Uzay, N. (2012). Gelir dağılımı-tasarruf ilişkisi: Kayseri'deki Ggrişimcilerin tasarruf davranışlarını belirlemeye yönelik bir uygulama, *Turkish Economic Association*, Discussion Paper, No. 2012/113.
- Wicksell, K. (1936). *Interest and Prices: A Study of the Causes Regulating the Value of Money*, Macmillan, London.
- Wilson, S. (2014). Saving and investment in US economic growth, *Social Science Research Network*, 11, 1-22.
- Zeldes, S. (1989). Consumption and liquidity constraints: An empirical investigation, *Journal of Political Economy*, 97(2), 337.